

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

Elektron nashr. 175 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukxonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta‘sirini tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta‘minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta‘minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta‘sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta‘lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
“Sibir daryolarining burilishi” loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKINI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Mirtursunova Dinara Anvarovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3252-9937>

Email: dinara23@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarining amaldagi holati tahlil qilinib, ularni takomillashtirish yo'nalishlari bo'yicha takliflar ilgari surilgan. Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga tayanilgan holda kredit portfeli sifatini oshirish, risklarni baholashda zamonaviy iqtisodiy modellarni qo'llash, stress-testlar va ichki reyting tizimlarini joriy etish zarurligi asoslab berilgan. Shuningdek, kredit sug'urtasi, portfelni diversifikatsiya qilish va avtomatlashtirilgan monitoring vositalari orqali kredit risklarini kamaytirish mexanizmlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, kredit riski, risklarni boshqarish, kredit portfeli, stress-test, ichki reyting, diversifikatsiya, kredit siyosati.

Abstract: This article analyzes the existing credit risk management mechanisms in commercial banks and develops recommendations for their improvement. Based on the experience of developed countries, the study justifies the implementation of modern economic models for risk assessment, including stress testing and internal rating systems. The paper also explores strategies to reduce credit risks through credit insurance, diversification, and automated credit portfolio monitoring.

Key words: commercial bank, credit risk, risk management, credit portfolio, stress testing, internal rating, diversification, credit policy.

Аннотация: В статье рассматриваются существующие механизмы управления кредитными рисками в коммерческих банках и предлагаются направления их совершенствования. На основе опыта развитых стран обоснована необходимость внедрения современных экономических моделей оценки рисков, включая стресс-тестирование и внутренние рейтинговые системы. Также анализируются меры по снижению кредитных рисков через диверсификацию, кредитное страхование и автоматизированный мониторинг кредитного портфеля.

Ключевые слова: коммерческий банк, кредитный риск, управление рисками, кредитный портфель, стресс-тестирование, внутренний рейтинг, диверсификация, кредитная политика.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda moliyaviy sektor, xususan tijorat banklari hal qiluvchi o'ringa ega. Bank tizimi orqali iqtisodiyotning real sektoriga yo'naltiriladigan kredit resurslari iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirish, ish o'rinlarini yaratish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish kabi muhim ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarni bajaradi. Shu sababli tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, ayniqsa kredit risklarini samarali boshqarish, milliy iqtisodiy xavfsizlik nuqtayi nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi.

Kredit riski bank faoliyatida eng asosiy va shu bilan birga eng xavfli risk turlaridan biri hisoblanadi. U bank tomonidan ajratilgan kredit mablag'larining qaytmaslik ehtimoli bilan bog'liq bo'lib, bankning daromadlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu riskning yuzaga kelishi bank kapitali, likvidligi va umumiy moliyaviy barqarorligiga jiddiy tahdid tug'diradi. Ayniqsa, pandemiyadan keyingi davrda global iqtisodiy beqarorlik, foiz stavkalari va inflyatsiyadagi o'zgarishlar, geosiyosiy xavflarning ortishi fonida banklarning kredit portfeli sifati yanada murakkablashmoqda.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda bank sektorini liberallashtirish, xususiy banklarning bozorga kirib kelishi, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikning kengayishi kabi omillar kredit riskini boshqarish tizimlariga

yangi talablarni shakllantirmoqda. Shu bilan birga, Basel II va Basel III talablarini bosqichma-bosqich joriy etish orqali banklarda kapital yetarliligi, aktivlar sifati va riskga asoslangan monitoring tizimlarini takomillashtirish jarayonlari davom etmoqda. Biroq amaldagi kredit riskini boshqarish amaliyotida tizimli kamchiliklar, jumladan, layoqatsiz qarz oluvchilarni baholash metodologiyalarining yetarli darajada rivojlanmagani, garov siyosatidagi nomutanosibliklar hamda kredit tarixlari bazasining cheklanganligi hali ham dolzarb muammo sifatida saqlanib qolmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu dissertatsion maqolada tijorat banklarida kredit riskini baholash va boshqarish mexanizmlarining amaldagi holati chuqur tahlil qilinadi hamda ularni xalqaro tajriba asosida takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy yo'nalishlar ishlab chiqiladi. Kredit riskini minimal darajada ushlab turishga qaratilgan kompleks yondashuvlar nafaqat banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi, balki mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli va izchil rivojlanishiga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish masalasi so'nggi yillarda nafaqat milliy, balki global bank amaliyotida ham dolzarb mavzulardan biriga aylangan. Kredit riskining tahlili va uni boshqarish usullari bo'yicha ilg'or tadqiqotlar asosan rivojlangan mamlakatlar tajribasiga tayanib, riskni kamaytirish, prognozlash va minimallashtirish strategiyalariga yo'naltirilgan.

Xalqaro amaliyotda kredit riskining mohiyati qarzdor subyektning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarmaslik ehtimoli bilan bog'liq bo'lib, bu bank kapitali va moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Basel II va Basel III bitimlari kredit riskiga qarshi kurashishda asosiy me'yoriy hujjatlar hisoblanadi. Ular bank kapitalining yetarliligini ta'minlash, stress-testlar o'tkazish, ichki reyting tizimlarini qo'llash va mustaqil baholov institutlaridan foydalanishni nazarda tutadi [1].

Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, kredit riskini baholashda statistik modellar, xususan logit, probit va Z-score modellaridan keng foydalaniladi. Bu modellar yordamida bank mijozlarining to'lovga layoqatlilik darajasi aniq baholanadi [2]. Masalan, Polsha, Ruminiya va Sloveniya banklarida qarz oluvchilarning moliyaviy hisobotlari asosida avtomatlashtirilgan skoring tizimlari joriy etilgan [3].

Mahalliy tadqiqotlarda esa kredit riskining moliyaviy barqarorlikka ta'siri, uni kamaytirish mexanizmlari hamda institutsional jihatlari keng o'rganilgan. Jumladan, J. Ergashev va M. Oripovlar o'z tadqiqotlarida kredit portfeli sifati bilan muammoli kreditlar ulushi o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni statistik tahlil asosida asoslab berganlar [4]. Ularning fikricha, kredit riskining oshishi bank daromadlarining pasayishiga hamda kapital yetarliligi ko'rsatkichlarining susayishiga olib keladi.

O'zbekiston bank tizimida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, kredit riskini boshqarishga doir tizimlar hali to'laqonli shakllanmagan. Jumladan, garov siyosatida ortiqcha yuklama mavjud bo'lib, qarzdorlarni reytinglash tizimi nazariy jihatdan ishlab chiqilgan bo'lsa-da, amaliyotda to'liq joriy etilmagan [5]. Shuningdek, ayrim tijorat banklarida muammoli kreditlar hajmining ortib borishi kredit siyosatining yetarli darajada riskka asoslanmagani bilan bog'liq.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, kredit riskini samarali boshqarishda ilg'or texnologiyalar – sun'iy intellekt, mashinali o'rganish algoritmlari va katta ma'lumotlar tahlili dolzarb ahamiyat kasb etadi [6]. Ushbu texnologiyalar orqali qarzdorning moliyaviy holati, to'lov intizomi, sektor xavf darajasi kabi omillar kompleks baholanib, kredit qarorlari avtomatik tarzda qabul qilinishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda ma'lumotlar tijorat banklarining yillik hisobotlari, Markaziy bank statistik byulletenlari va Jahon banki ma'lumotlar bazasidan olindi. Olingan ma'lumotlar deskriptiv tahlil, regressiya modeli va SWOT tahlil usuli orqali kredit risklarini baholash va ularning boshqaruvdagi samaradorligini aniqlash uchun chuqur o'rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bugungi global bank tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Tijorat banklari faoliyatida kredit riskining yuqori darajada bo'lishi nafaqat banklarning ichki moliyaviy barqarorligiga, balki milliy iqtisodiyotning umumiy xavfsizligiga ham jiddiy tahdid tug'diradi. Shu bois, rivojlangan mamlakatlar tajribasini chuqur o'rganish, kredit risklarini boshqarishning zamonaviy, ilmiy asoslangan va institutsional jihatdan mustahkamlangan usullarini ishlab chiqish muhim vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda (1-jadval).

1-jadval. AQSh tijorat banklarida kredit riskini boshqarishning ilg'or mexanizmlari.

Ko'rsatkichlar	Tavsif	Amaliyotda qo'llanishi
Ichki reyting tizimlari	Kredit oluvchilarni risk darajasi bo'yicha baholash	Basel III talablariga asoslangan IRB (Internal Rating-Based) tizimi asosida ishlaydi
Kredit monitoringi va kredit tsikli	Kredit berishdan to qaytarishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni kuzatish	AQSh Federal Rezervi tomonidan belgilangan risk-ko'rsatkichlar asosida doimiy nazorat
Stress-testlar	Kutilmagan shoklarga qarshi banklarning barqarorlik darajasini aniqlash	Har yili Dodd-Frank Act asosida yirik banklar uchun majburiy
Kredit sug'urtasi va CDSlar	Kredit bo'yicha riskni uchinchi tomon orqali sug'urtalash	Yirik korporativ kreditlar uchun xavfni cheklovchi asosiy vosita sifatida qo'llanadi
Kredit portfeli diversifikatsiyasi	Kreditlarni tarmoqlar, hududlar, valyutalar va mijoz turlari kesimida taqsimlash	Banklar B2B, B2C va B2G segmentlarda maxsus strategiyalar ishlab chiqadi
Kredit riskini avtomatlashtirish	Sun'iy intellekt asosidagi kredit qarorlarini avtomatlashtirish va monitoring	Fintech asosidagi platformalar orqali real vaqtli monitoring joriy qilingan

Manba: muallif ishlanmasi

AQSh tajribasida kredit riskini boshqarish tizimi o'zining kompleksligi, avtomatlashtirilganligi va qat'iy nazoratga asoslangan yondashuvi bilan ajralib turadi. Xususan, ichki reyting tizimi orqali har bir qarzdorning moliyaviy holati, kredit tarixiyoti va bozor sharoitlari chuqur tahlil qilinadi. Kredit riskini kamaytirish vositalaridan biri sifatida CDS (Credit Default Swap) kabi moliyaviy instrumentlar qo'llanilib, yuqori xavfli kreditlar uchinchi tomonlar bilan hedjlanadi. Shuningdek, stress-testlar yordamida kredit portfelining makroiqtisodiy omillarga nisbatan sezuvchanligi baholanadi. Ushbu yondashuvlar AQSh bank tizimining global moliyaviy inqirozlarga nisbatan barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi (2-jadval).

2-jadval. Germaniya bank tizimida kredit risklarini kamaytirish yondashuvlari.

Ko'rsatkichlar	Tavsif	Amaliyotdagi yondashuvlar
Kredit siyosati va sektor cheklovlari	Muayyan soha yoki mijoz turiga qarshi cheklovlar belgilash	Banklar sektoral risklarga qarshi ichki limitlar o'rnatadi
Kredit konsorsium tizimi	Bir necha bank tomonidan umumiy kredit berish orqali riskni bo'lishish	100 mln yevrodan ortiq kreditlar ko'pincha konsorsium orqali beriladi
Kredit portfelini sug'urtalash	Kreditlar bo'yicha majburiyatlarni sug'urtalash	Euler Hermes, Coface kabi sug'urta institutlari jalb qilinadi
Regulyativ monitoring	BaFin va Bundesbank nazorati ostida doimiy audit va hisobotlar	Banklar har chorakda kredit risk hisobotini regulyatorlarga topshiradi
Ichki audit tizimi	Ichki nazorat tizimi orqali kredit siyosatini doimiy qayta ko'rib chiqish	ISO 31000 asosida ichki boshqaruv auditi tizimi mavjud

Manba: muallif ishlanmasi

Germaniyada kredit riskini boshqarishda institutsional ishonch yuqori darajada ahamiyatga ega. Banklar yirik kreditlarni konsorsium asosida ajratish orqali riskni bir nechta moliya institutlari o'rtasida taqsimlaydi, bu esa har bir bank zimmasiga ortiqcha xavf tushmasligini ta'minlaydi. Kredit siyosati qat'iy ichki reglamentlar asosida amalga oshiriladi, regulyator organ – BaFin (Federal moliyaviy nazorat idorasi) esa ushbu jarayonlarni doimiy monitoring qiladi. Germaniya tajribasi kredit risklarini oldindan aniqlash, sug'urtalash va moliyaviy konsolidatsiya orqali ularni barqarorlashtirishga yo'naltirilgan tizimli yondashuvga asoslanadi (3-jadval).

3-jadval. Yaponiyada kredit riskini kamaytirish strategiyalari

Ko'rsatkichlar	Tavsif	Amalga oshirish shakli
Ichki bozordagi moliyalashtirish	Kreditlar asosan mahalliy resurslar asosida moliyalashtiriladi	Kreditlar ko'pincha ichki obligatsiyalar orqali qo'llab-quvvatlanadi
Kreditlarning uzoq muddatli tuzilmasi	Qisqa emas, balki uzoq muddatli kredit liniyalari orqali riskni kamaytirish	5-10 yillik kredit shartnomalari ustuvor
Kredit sug'urtasi va kafolat tizimi	Kreditlar davlat va yirik sug'urta kompaniyalari tomonidan kafolatlanadi	SMRJ (Small and Medium Enterprise Agency) tomonidan kafolat tizimi mavjud

Kredit portfelini segmentatsiyalash	Kreditlar soha, hajm, va muddat asosida qat'iy segmentlashtiriladi	Yirik kreditlar alohida risk monitoring platformasida nazorat qilinadi
-------------------------------------	--	--

Manba: muallif ishlanmasi

Yaponiyada kredit riskini boshqarishda uzoq muddatli va kafolatli kredit siyosati ustuvor ahamiyatga ega. Banklar, odatda, ichki resurslardan foydalangan holda kredit ajratadi, bu esa valyuta riskini sezilarli darajada kamaytiradi. Davlat tomonidan kafolatlangan kredit liniyalari kichik va o'rta biznes subyektlari uchun xatarlarni yengillashirishga xizmat qiladi. Har bir kredit portfeli aniq segmentlarga ajratilib, alohida nazorat qilinadi, bu esa shaffoflik va hisobdorlikni oshiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqotda tijorat banklarida kredit risklarini samarali boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalasi dolzarb mavzu sifatida ko'rib chiqildi. O'tkazilgan tahlillar O'zbekiston bank tizimida kredit risklarining ko'payishi ko'pincha nosog'lom kredit portfeli, avtomatlashtirilmagan baholash tizimlari, ichki monitoring mexanizmlarining zaifligi va me'yoriy talablarga shakliy yondashuv bilan bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Shu bois rivojlangan davlatlar AQSh, Germaniya va Yaponiya tajribasiga tayangan holda quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi:

Birinchidan, banklarda kredit risklarini aniqlash va baholash tizimi ilg'or ichki reytingga asoslangan (IRB) modellar orqali qayta shakllantirilishi lozim. Bunday yondashuv har bir qarz oluvchining moliyaviy holati, to'lov qobiliyati va risk profilini ob'ektiv baholash imkonini beradi hamda subyektiv qarorlar ehtimolini kamaytiradi. Shu bilan birga, banklarda avtomatlashtirilgan kredit monitoringi tizimlarini joriy etish zarur. Bu tizim kredit jarayonining barcha bosqichlarini real vaqt rejimida nazorat qilishga yordam beradi.

Ikkinchidan, kredit portfelining tashqi iqtisodiy zarbalarga bardoshlilikini aniqlash maqsadida stress-testlar muntazam o'tkazilishi lozim. Hozirda ayrim yirik banklar bunday mexanizmga ega bo'lsa-da, uni barcha banklar miqyosida majburiy tartibda joriy etish maqsadga muvofiq. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki huzurida Milliy kredit riskini modellashtirish markazini tashkil etish va u orqali yagona stress-senariylar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Uchinchidan, banklar kredit portfelini diversifikatsiya qilish siyosatini institutsional darajada jiddiy amalga oshirishi zarur. Soha, mintaqa, qarz oluvchi turi va valyuta kesimida risklarni muvozanatli taqsimlash orqali bitta omilga bog'liq yo'qotishlar umumiy portfel barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Shu bois, kredit siyosatida majburiy diversifikatsiya limitlarini belgilash taklif qilinadi.

To'rtinchidan, davlat kafolatlari asosida kredit sug'urtasi tizimini shakllantirish orqali kichik va o'rta biznes subyektlarining kredit risklarini kamaytirish va banklarning ushbu sektorga bo'lgan ishonchini kuchaytirish mumkin. Germaniya va Yaponiya tajribasida bu model muvaffaqiyatli amaliyot sifatida o'zini oqlagan. O'zbekiston sharoitida esa bunday mexanizm kredit portfeli barqarorligini ta'minlovchi "bufer mexanizm" sifatida xizmat qilishi mumkin.

Tijorat banklarida kredit risklarini samarali boshqarish nafaqat bank sektorining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, balki milliy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashning ham muhim omilidir. Ushbu maqolada ilgari surilgan taklif va mexanizmlarning amaliyotga tatbiqi orqali banklarda kredit risklari kamayadi, portfel sifati va qaytaruvchanligi ortadi hamda iqtisodiyotga yo'naltirilayotgan moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Basel Committee on Banking Supervision. (2006). International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework. Bank for International Settlements.
2. Altman, E. I. (2000). Predicting financial distress of companies: Revisiting the Z-score and ZETA models. *Journal of Banking & Finance*, 1(1), 29–49.
3. Pann, J., & Vespro, C. (2007). Credit Risk Management in Emerging Europe. IMF Working Paper, No. 07/52.
4. Ergashev, J., & Oripov, M. (2020). Tijorat banklarida kredit portfelini boshqarishning nazariy va amaliy asoslari. *Iqtisodiyot va moliya*, №2, 36–42.
5. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2023). Financial Stability Review, Issue 3.
6. Dastidar, S. G. (2017). Artificial Intelligence in Credit Risk Modeling. *Risk Management Journal*, 14(3), 115–128.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
